

ISSN 2181-8258

DOI prefiksi: 10.69691

ResearchBib IMPAKT FACTOR: 9,347

Journal THE LIGHT OF CIVILIZATION

Scientific, socio-philosophical, cultural and educational, literary and artistic magazine

TAMADDUN NURI

Ilmiy, ijtimoiy-falsafiy, madaniy-ma'rifiy, adabiy-badiiy jurnal

2026-yil
1-son (76)

10.00.00 - "FILOLOGIYA"

Jumaboyeva Maqsuda Elmurod qizi. Zamonaviy o'zbek she'riyatida A'zam O'Ktam ovozi.....	12
Ro'ziyev Qahramon Kuzimuratovich. "Osh" birlikli leksikalarning lingvomadaniy tahlili.....	19
Xайитов Шавкат Ахмадович. Ахмадова Махбуба Шавкат қизи. Комил инсон ахлоқининг муҳим бир манбаи.....	35
Yusupova Sabohatxon A'zamjonovna. Po'latova Kamolaxon Shukurjon qizi. Ingliz-rus madaniyatlararo muloqotida hurmatni ifodalashdagi pragmatik muvaffaqiyatsizliklar.....	56
Nurillayev Xamza Qudaibergenovich. Ingliz va qoraqalpoq tillaridagi somatik frazeologik birliklarning qiyosiy-tipologik tahlili.....	70
Bozorova Lobar Bazarbayevna. Ulug'bek Hamdamning "Ota" romanida urush tafsilotlarining talqini.....	73
Toshpulatov Akmal Xolmirzayevich. Milliy urf-odatlar asosida badiiy-axloqiy tarbiya berishning pedagogik asoslari (Abdulla Qodiriyning "O'tkan kunlar" romani misolida).....	76
Yuldasheva Lola Kuldashevna. Sharqiy madaniy an'ana kontekstida ayol obrazi (A.Faynberg she'riyati).....	85
Jumaboyev Oybek. Frazеologik birliklarning og'zaki tarjimadagi semantik muammolari: turk va o'zbek tillari misolida.....	99
Mirxamidova Noila. Koreys va o'zbek tillarida nikohdan keyingi qarindoshlik atamallari.....	102
Usmanova Shoir. O'zbek xalqining an'analari va urf-odatlari.....	107
Quranbayeva Gulianbar Umirbek qizi. Sirojiddin Sayyid to'rtliklarida hayot falsafasining badiiy in'ikosi.....	140
Bozorov Abdurauf Sheramatovich. O'zbekiston oliy ta'lim muassasalari talabalarida ingliz tili lug'atini o'zlashtirishda kognitiv va metakognitiv strategiyalarning qiyosiy tahlili.....	161
Xolmirzayeva Sitara Ziyodulla qizi. Jahon yetakchilarining nutqidagi pragmatik muammolar: O'zbekiston Prezidentining nutqi misolida tahlil.....	171
Absamadov Bahodir Uroзовich. Ingliz va o'zbek dramaturgiyasidagi komediya personajlari nutqida lingvistik devyatsiya va semantik ziddiyatning komedik funksiyasi.....	191
Norqobilova Nigora Uralovna. O'zbek va ingliz tillaridagi olqish va qarg'ish so'zlarining chog'ishtirma tadqiqi.....	220
Abdinazarov Uktam. Ingliz va o'zbek tillarida gippologik leksikaning o'ziga xos tizimli-lisoniy tavsifi.....	223
Abdullayeva Malika Baxtiyorovna. Xitoy tilidagi terminlar: shakllanishi, amal qilishi va tarjima xususiyatlari.....	236
Beginov O'ktam Xaytbayevich. Adabiy stereotip tushunchasi Matyoqub Qo'Shjonov talqinida.....	268
Yo'ldosheva Dilnoza Xasan qizi, Zokirova Jasmina. Jahon tilshunosligida ortiqchalikning tadqiqi va tahlili.....	272
Xajiyeva Dilfuza Adambayevna. Hamid Olimjon she'riyatida so'z takrorining badiiy qudrati.....	287
Mukumov Maxmud Xudayberdiyevich. Ingliz tilidagi obrazli ifoda birliklari stratifikatsiyasi.....	356
Ataxanova Asaloy. Askiyalarda amfiboliya hodisasi.....	371
Shermetova Nargiza Kamoladdin qizi. Og'zaki nutqni rivojlantirishga yo'naltirilgan algoritmik mashqlar tizimi.....	374
Sadullayeva Matluba Axrorovna. Qadimgi e'tiqodlar va xalq og'zaki ijodida raqamlarning o'rni.....	383
Sobirov G'ulomjon Xikmatjon o'g'li. "Qutadg'u bilig" asari va uning bugungi kundagi ahamiyati.....	412
Kenjabayeva Barchinoy. Turk va o'zbek ertaklarida hayvon obrazi.....	429
Allanazarova Zuxra Jannazarovna. Adabiyotshunoslik tanqidchiligidagi yangilik.....	445
Shayxislamov Nursulton Turkiy tillarda affikslarning emotsional gradatsiyasi (o'zbek va qozoq tillari misolida).....	460

12.00.00 – "YURIDIK FANLAR"

Mirzarahimova Gulsanam. Brend ishonchligi va jamoatchilik fikrini shakllantirishda PR kommunikatsiyalarining o'rni.....	38
Narbayeva Nodira Jumanazarovna. Latent jinoyatchilikni shakllantiruvchi madaniy omillar.....	53
Muhamatqulova Parizodabegim Mamatjonovna. Kibersportdagi intellektual huquqlar: o'yinlar, strimler va eshittirishlar uchun muallif huquqlari.....	82
Muhamatqulova Parizodabegim Mamatjonovna. O'zbekiston qonunchiligini xalqaro kibersport standartlari bilan uyg'unlashtirish istiqbollari.....	115
Djadigerov Timur Maxsetovich. O'zbekistonda o'zini o'zi band qilgan shaxslarning tadbirkorlik faoliyatini huquqiy tartibga solish.....	243
Matekeyeva Bibinaz Mirjan qizi. Sun'iy intellekt va avtomatlashtirishning mehnat huquqiga ta'siri.....	342
Shermatova Gulruh Akmalovna. Maishiy jinoyatlarga qarshi kurashishning kriminologik jihatlari.....	415
Xudaykulova Vazira Gaybulloyevna. Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiya doirasida qochoq bolalar huquqlarini himoya qilish.....	441

23.00.00- "SIYOSIY FANLAR"

Байрыева Алмагүл Қурбановна. Ўзбекистанда пуқаралық жәмийети хәм ҳаял-қызлардың искерлиги: теориялық тийкарлар хәм анализ.....	362
Атамуратов Мурат Утепбергенович. Жәмийет тұрақлылығын тәмийинлеўде мәхәлленің жәмийетлик-сиясий роли.....	367

TURKIY TILLARDA AFFIKSLARNING EMOTSIONAL GRADATSIYASI (O'ZBEK VA QOZOQ TILLARI MISOLIDA)

Shayxislamov Nursulton,

*Chirchiq davlat pedagogika universiteti Turizm fakulteti dekan
o'rinbosari, "O'zbek tilshunosligi" kafedrası o'qituvchisi*

TURKIC LANGUAGES: EMOTIONAL GRADATION OF AFFIXES (ON THE MATERIAL OF UZBEK AND KAZAKH LANGUAGES)

Shayxhislamov Nursulton,

*Deputy Dean of the Faculty of Tourism, Chirchik State Pedagogical
University, Lecturer at the Department of Uzbek Linguistics*

ТЮРКСКИЕ ЯЗЫКИ: ЭМОЦИОНАЛЬНАЯ ГРАДАЦИЯ АФФИКСОВ (НА МАТЕРИАЛЕ УЗБЕКСКОГО И КАЗАХСКОГО ЯЗЫКОВ)

Шайхисламов Нурсултон,

*Заместитель декана факультета туризма Чирчикского
государственного педагогического университета,
преподаватель кафедры узбекского языкознания*

2nursultonshayxislamov@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0000-4829-0893>

Annotatsiya: Mazkur maqolada turkiy tillarda, xususan o'zbek va qozoq tillarida affikslarning emotsional gradatsiyasi lingvopragmatik, sotsiolingvistik va lingvokulturologik yondashuvlar asosida tahlil qilinadi. Tadqiqotda affikslar faqat morfologik birlik sifatida emas, balki nutqda hissiy intensivlikni bosqichma-bosqich kuchaytirish yoki susaytirish, shuningdek, kommunikativ munosabatlarni boshqarish vositasi sifatida ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: affiks, emotsional gradatsiya, pragmatika, ekspressivlik, o'zbek tili, qozoq tili, lingvokulturologiya, baholash kategoriyasi, turkiy tillar.

Abstract: This article analyzes the emotional gradation of affixes in Turkic languages, particularly in Uzbek and Kazakh, based on linguopragmatic, sociolinguistic, and linguoculturological approaches. In the study, affixes are considered not only as morphological units but also as means of gradually increasing or decreasing emotional intensity in speech, as well as tools for managing communicative relations. Emotional gradation is interpreted as a complex system of evaluative and expressive functions of affixes.

Keywords: affix, emotional gradation, pragmatics, expressiveness, Uzbek language, Kazakh language, linguoculturology, evaluative category, Turkic languages.

Аннотация: В данной статье рассматривается эмоциональная градация аффиксов в тюркских языках, в частности в узбекском и казахском языках, на основе лингвопрагматического, социолингвистического и лингвокультурологического подходов. В исследовании аффиксы рассматриваются не только как морфологические единицы, но и как средства постепенного усиления или ослабления эмоциональной интенсивности в речи, а также как инструменты управления коммуникативными отношениями.

Ключевые слова: аффикс, эмоциональная градация, прагматика, экспрессивность, узбекский язык, казахский язык, лингвокультурология, оценочная категория, тюркские языки.

Kirish. Til insonning fikrlash, his-tuyg‘u va ijtimoiy munosabatlarini ifodalovchi murakkab semiotik tizim sifatida nafaqat axborot uzatish, balki kommunikativ ta’sirni shakllantirish vazifasini ham bajaradi. Zamonaviy lingvistika tilni statik struktura emas, balki doimiy o‘zgaruvchi, kontekstga bog‘liq va diskursiv jarayon sifatida talqin etadi. Shu nuqtayi nazardan, til birliklarining pragmatik va emotsional imkoniyatlarini o‘rganish dolzarb ilmiy yo‘nalishlardan biri hisoblanadi [5].

Turkiy tillar tizimida, xususan o‘zbek va qozoq tillarida affikslar an’anaviy ravishda grammatik ma’no ifodalovchi morfologik birliklar sifatida tadqiq etilgan [1;2]. Biroq so‘nggi lingvistik tadqiqotlar affikslarning funksional doirasi kengayib, ularning emotsional-ekspressiv va pragmatik yuklamasi kuchayib borayotganini ko‘rsatmoqda [3;4]. Bu holat affikslarning faqat so‘z yasash yoki shakl yasash vositasi emas, balki nutqning kommunikativ strategiyasini belgilovchi muhim element ekanligini anglatadi.

Emotsional gradatsiya hodisasi til birliklarining hissiy intensivlikni turli darajalarda ifodalash qobiliyati sifatida izohlanadi. Bu jarayonda affikslar nutqda hissiy ma’noni kuchaytirish, yumshatish yoki neytrallashtirish vazifasini bajaradi. Shu jihatdan affikslar emotsional ma’no hosil qilishda kontekstual indikator sifatida muhim rol o‘ynaydi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiyasi.

Maslova lingvokulturologik yondashuvida til birliklari milliy mentalitet va madaniy qadriyatlarining ifodasi sifatida qaralishini ta’kidlaydi [4]. Bu nuqtayi nazardan o‘zbek va qozoq tillaridagi affikslar nafaqat grammatik birlik, balki milliy kommunikativ madaniyat, nutq etiketi va ijtimoiy munosabatlarni ifodalovchi lingvokulturologik marker sifatida ham muhim ahamiyatga ega.

Zamonaviy diskurs, ayniqsa raqamli kommunikatsiya (ijtimoiy tarmoqlar, chatlar, onlayn platformalar) affikslarning emotsional va pragmatik funksiyalarini yanada faollashtirdi. D.Kristal ta’kidlaganidek, internet nutqi til birliklarining qisqarishi va emotsional intensivlikning ortishi bilan tavsiflanadi [6]. Bu jarayonda affikslar emotsional signalni tez va ixcham yetkazuvchi vositaga aylangan.

Tadqiqot ishimizda analiz, sintez, tarixiylik va qiyosiy tahlil metodlaridan foydalanildi.

Muhokama. Turkiy tillarda affikslarning emotsional gradatsiyasi hodisasi tilning pragmatik-

semantik imkoniyatlari bilan bevosita bog‘liq bo‘lib, u nutq jarayonida hissiy intensivlikni bosqichma-bosqich kuchaytirish yoki susaytirish mexanizmi sifatida namoyon bo‘ladi. Zamonaviy lingvistik yondashuvlarda affikslar faqat morfologik birlik sifatida emas, balki diskursiv va kommunikativ funksiyaga ega bo‘lgan ko‘p qatlamli lingvistik vosita sifatida talqin qilinadi [5]. Bu esa ularning semantik doirasi kengayganini va pragmatik yuklamasi ortganini ko‘rsatadi.

Emotsional gradatsiya tushunchasi affikslar orqali ifodalanadigan hissiy ma’noning darajalanishini anglatadi. Bu darajalanish intensivlikning kuchayishi (intensifikatsiya), yumshatilishi (attenuatsiya) va neytrallasuvi kabi bosqichlarda namoyon bo‘ladi. Levinsonning pragmatik nazariyasiga ko‘ra, til birliklari kontekstga bog‘liq ravishda turli kommunikativ funksiyalarni bajaradi [5], bu esa affikslarning emotsional gradatsiyasini ham kontekstual hodisa sifatida talqin qilishga asos bo‘ladi.

O‘zbek tilida affikslarning emotsional gradatsiyasi tizimi juda rivojlangan bo‘lib, -jon, -xon, -gina, -cha kabi affikslar bu jarayonda asosiy rol o‘ynaydi. Masalan, “ona” leksemasi neytral ma’no ifodalasa, “onajon” shakli yuqori darajadagi mehr, hurmat va hissiy yaqinlikni bildiradi. Bu yerda -jon affiksi emotsional intensivlikni kuchaytiruvchi pragmatik marker sifatida ishlaydi. Shuningdek, “bolacha”, “qizgina” kabi shakllarda -cha va -gina affikslari emotsional yumshatish, kichraytirish va ba’zan neytrallashtirish funksiyasini bajaradi. Bu hodisa o‘zbek tilida affikslarning ko‘p funksiyali ekanligini ko‘rsatadi [1;2].

V.Maslova lingvokulturologik yondashuvida til birliklari milliy mentalitet va madaniy qadriyatlarni aks ettiruvchi vosita sifatida qaraladi [4]. Shu nuqtayi nazardan, o‘zbek tilidagi affikslar faqat grammatik vosita emas, balki milliy kommunikativ madaniyatning emotsional ifodasi sifatida ham muhim ahamiyatga ega.

Qozoq tilida ham affikslarning emotsional gradatsiyasi tizimi o‘xshash, biroq ayrim milliy-madaniy xususiyatlari bilan farqlanadi. -жан, -тай, -еке, -шық kabi affikslar emotsional intensivlikni boshqarishda faol ishtirok etadi. Masalan, “ана” so‘zi neytral bo‘lsa, “анажан” shakli chuqur hissiy yaqinlik va mehrni ifodalaydi. “Ата” va “атеке” shakllari esa hurmat va ijtimoiy masofani saqlagan holda emotsional munosabatni kuchaytiradi [9;10].

NATIJA. Qozoq tilidagi affikslar, ayniqsa, ijtimoiy ierarxiya va nutq etiketi bilan chambarchas bog'liqdir. Bu holat tilning sotsiolingvistik strukturasi affikslarning muhim rol o'ynashini ko'rsatadi. S.Isayev va N.Oralbay tadqiqotlarida affikslar ijtimoiy munosabatlarni ifodalovchi vosita sifatida ko'rib chiqiladi [9].

Qiyosiy tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, o'zbek va qozoq tillarida affikslarning emotsional gradatsiya tizimi umumturkiy asosga ega bo'lsa-da, ularning funksional yo'nalishi turlicha rivojlangan. O'zbek tilida affikslar ko'proq emotsional yaqinlik, samimiyat va hissiy iliqlikni kuchaytirishga xizmat qiladi, qozoq tilida esa hurmat, ijtimoiy masofa va kommunikativ etiketni saqlash ustuvor hisoblanadi.

D.Kristal ta'kidlaganidek, til birliklari nafaqat grammatik, balki pragmatik signal tizimi sifatida ham ishlaydi [7]. Shu nuqtayi nazardan, affikslar emotsional ma'no tashuvchi diskurs markerlar sifatida qaralishi mumkin.

Zamonaviy raqamli diskursda affikslarning emotsional gradatsiyasi yanada kuchaygan. Ijtimoiy tarmoqlar va chat kommunikatsiyasida affikslar emotsional signalni tez va ixcham yetkazish vositasiga aylangan. Masalan, "rahmatjon", "kelmingim" kabi shakllar emotsional intensivlikni grafik belgilar (emoji) bilan birgalikda kuchaytiradi. D.Kristal bunday hodisani "digital pragmatics" deb ataydi [6]. Affikslarning emotsional gradatsiyasi nafaqat leksik-semantik darajada, balki pragmatik darajada ham namoyon bo'ladi. Safarovning pragmatolingvistik yondashuviga ko'ra, til birliklari kommunikativ niyatni ifodalovchi signal tizimi hisoblanadi [3]. Shu bois affikslar nutqda yumshatish, kuchaytirish, kinoya hosil qilish va ijtimoiy identifikatsiya vazifalarini bajaradi.

XULOSA. Mazkur tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, turkiy tillarda, xususan o'zbek va qozoq tillarida affikslarning emotsional gradatsiyasi murakkab va ko'p qatlamli lingvistik hodisa sifatida shakllangan bo'lib, u nafaqat morfologik, balki chuqur pragmatik va lingvokulturologik xususiyatlarga ham ega [3;4]. Affikslar ushbu tizimda emotsional ma'noning kuchayishi, susayishi yoki neytrallashuvini ta'minlovchi asosiy vosita sifatida namoyon bo'ladi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, emotsional gradatsiya jarayoni affikslarning semantik imkoniyatlari bilan bevosita bog'liq bo'lib, u nutqda

hissiy intensivlikni boshqarish mexanizmi sifatida ishlaydi. O'zbek va qozoq tillari materiallari asosida olib borilgan qiyosiy tahlil natijalari affikslarning emotsional gradatsiya tizimi umumturkiy asosga ega ekanligini tasdiqlaydi. Biroq ularning realizatsiya shakllari milliy-madaniy xususiyatlar bilan farqlanadi. Xususan, o'zbek tilida affikslar ko'proq emotsional samimiyat va yaqinlikni kuchaytirishga xizmat qilsa, qozoq tilida ular ijtimoiy hurmat, nutq etiketi va kommunikativ masofani saqlash funksiyasini bajaradi [1;2;8;9].

Shuningdek, zamonaviy raqamli diskursda affikslarning emotsional gradatsiyasi yanada kuchaygani kuzatiladi. Ijtimoiy tarmoqlar va onlayn muloqot jarayonida affikslar emoji, qisqartma va boshqa grafik vositalar bilan birgalikda ishlatilib, emotsional intensivlikni tez va samarali yetkazish vositasiga aylangan [6]. Bu holat affikslarning diskursiv transformatsiyasini va ularning zamonaviy kommunikatsiyadagi moslashuvchanligini ko'rsatadi.

Umuman olganda, affikslarning emotsional gradatsiyasi til tizimining dinamikligini, uning ijtimoiy va madaniy muhit bilan uzviy bog'liqligini yaqqol namoyon etadi. Bu hodisa tilning faqat strukturaviy emas, balki kommunikativ va psixologik funksiyalarini ham o'z ichiga olishini tasdiqlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Hojiev A. O'zbek tili morfologiyasi. – Toshkent: O'qituvchi, 1976.
2. Rahmatullayev Sh. Hozirgi o'zbek adabiy tili. – Toshkent: Universitet, 2006.
3. Safarov Sh. Pragmatolingvistika. – Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2008.
4. Maslova V.A. Linguoculturology. – Moscow: Academia, 2001.
5. Levinson S.C. Pragmatics. – Cambridge University Press, 1983.
6. Crystal D. Language and the Internet. – Cambridge University Press, 2011.
7. Wierzbicka A. Cross-Cultural Pragmatics. – Berlin: Mouton de Gruyter, 2003.
8. Оралбай Н. Қазақ тілінің морфологиясы. – Алматы: Арыс, 2007.
9. Исаев С. Қазақ тілі грамматикасы. – Алматы: Ана тілі, 1998.
10. Аханов К. Тіл білімінің негіздері. – Алматы, 2002.